

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Rvperti Ab-||batis Tvitiensis, Svmmi Disertissi=||miq[ue]
Theologi, sacris du[n]taxat literis omnia probantis, in XII.
prophetas mino-||res, Commentariorum Libri XXXII**

Rupert <von Deutz>

[Köln], M. D. XXVII.

VD16 B 3835

Rvperti Abbatis Tvitiensis In Amos Prophetam Commentariorvm Liber
Qvartvs.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71859](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71859)

RVPERTI ARBATIS
TVITIENSIS IN AMOS PROPHETAM
COMMENTARIORVM LIBER QVARTVS.

Epilogus on-
tionum

Emoriter tenendum est quas uel quales sibi factas ostensiones Propheta iam narrauerit. Prima est hæc: Ostendit mihi dominus deus, & ecce fictor locutus in principio germinantium serotini imbris & ecce serotinus post tonsuram regis & cætera per quem intelligimus Assyrios, qui translatis decem tribubus usq; ad Hierusal eaduersus Iudam erant uenturi, & cuncta uastaturi in modum

Esa. 7.

tonforis, siue nouaculae caput & pilos pedum barbaramq; uniuersam radentis, sicut Esaias, q; prædixit. Secunda est hæc: ostendit mihi dominus, & ecce uocabat iudiciu ad ignem dñs deus &c. per quæ intelligimus Babylonios, qui erant uenturi, & ciuitatem Hierusalem post terq; domū domini igne conflagraturi. Tertia est hæc: Ostendit mihi dominus, & ecce dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cementarij & cætera, per quæ intelligimus desolationem ultimam, quàm fecerunt Romani, quæ nunq; recuperanda sit secundum uerba dicentis domini. Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel, non ad ieritiam ultra superinducere eum. ¶ Post istas malorū ostensiones, principalem quoq; malorū eorumdem causam ostendi dignum erat ostensione siue imagine propria. Hæc autem causa auaritia est, radix omnium malorū, qua infecti maxime Iudæi ad omne scelus proruentes tandem ad hoc peruenerunt ut dominum gloriæ crucifigerent, ob istam maxime causam, quia disceptabat cōtra auaritiā ipsorū, cōprobans illius generationis esse homines, qui domū patris, quæ debuerat eē domus orōnis, fecissent spelūca latronū, iuxta Hieremię uaticiniū. Sequitur ergo

Auari maxis
me Iudæi.

CAP. VIII.

Hæc ostendit mihi dominus, & ecce uincinus pomorum. Et dixit: Quid tu uides Amos. Et dixit: Uincinum pomorum. Et dixit dominus ad me: uenit finis sup populum meum Israel, non ad ieritiam ultra ut pertranscam eum. Et studebit cardines templi in die illa dicit dominus deus, multi morientur, omni loco pñcief silentiū. Nimirū dum ostenso uincino pomorū dicit dñs: uenit finis sup populum meū Israel, subaudiendum est, propter uincinum istum siue propter illud quod significat uincinus iste pomorum. Hanc autem esse auaritiā (sicut iam dictum est) sequentia declarant. Sequitur enim

Audite hoc qui conteritis pauperes, & deficiere facitis, egenos terre, dicentes, quando transibit messis, & uenudabimus merces & sabbatum, & aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram & augeamus, sycolum, & supponamus stateras uolosas, ut possideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamētis, & quisquias frumenti uenudemus. ¶ Itemq; post aliqua. Uidi (inquit) domum stantem super altare, & dixit: Percute cardinem, & commoueantur superliminaria. Auaritia enim in capite omnium. ¶ Igitur dum causam malorū, quæ uentura erant, esse asserit auaritiæ crimen, mirum & mirabiliter congrua similitudine illam denotat, præostendens uincinum pomorum. Uincinum, quo arboris rami attrahi solent ad carpenda poma, quæ manu attingi nō possunt. Vt uicinia profecto est auaritiæ manus, nec unq; nisi ad accipiendum extenditur. Porro homines aliquid habentes, ueluti rami sunt, poma candida siue rubicunda, uisūq; pulchra & ad uelendum delectabilia gerentes. Talibus auaritia callide insidiatur, cuiuslibet artis uincinum imitans, crebroq; conuoluens silenter dum timet audiri, ut & damnum fiat poma detracta, & tamen possessor non percipiat, donec iam saturato fure, damnum suum tarde reperietis gemat. Vera & conueniens in hac ostensione similitudo, dum & auaritiæ dolus uincino, & bona temporalia, circa quæ laborat auaritia, pomis assimilantur. Pomū quippe res leuis est, maximēq; pueros mulcet, uiris autem, & maxime sanis pro minimo est. Sic nimirū bona presentis seculi leuia sunt, & eos quidem qui sensu paruuli sunt, nimis oblectant, sapientibus autem qui celestia sapiunt contemptibilia sunt. Quotiens autem Ecclesiastici uiri animam temperant homines attentauerint, ut sibi conformē faciant, recte conquerendo de illo dicas illud Ierem. 17. ¶ Posuerunt Hierusalem in pomorū custodiam. Et alibi, Sanctus uir, respiciens & merans uacuos menses suos: Dies mei (inquit) uelociores fuerunt cursore, fugerunt & non

Infra. 9.
Uincinus pomorum auaritiā designat

Bona temporalia sicut pomum.

Psal. 78.
Iob. 9

uiderunt bonū, pertransferūt quāsi naues poma portantes. Ad summū ut perpendas bona omnia tēporalia, quæ sibi uncius avaritiæ sitienter attrahit, recte ob uilitatē nomine pomorū denotari, sciendū est, quia primus homo cupiditatis crimē, per quod perijt, non per aurum neq; per argentū, sed per exiguū pomū admisit. Nūc coceptā psequamur literā. Quid (inqt) tu uides Amos: Vncinū pomorū. Paruā utiq; rem, sed magni uides mali signū. Significat nāq; (ut iā dictū est) avaritiæ malū, propter quod uenturus erat finis sup illū populū. Hoc em̄ prius ait. Venit finis sup populū meū Iſrahel. Quis uel qualis finis? Profecto malus finis & q̄ malus uel quali nomine sit censendus, apud Danielelem reperimus his uerbis, & post hebdomades sexaginta duos occiditur Christus, & nō erit eius populus q̄ eū negaturus ē. Et ciuitatē et sanctuariū dissipabit populus cū duce uenturo, & finis eius uastitas, et post finem belli statuta desolatio, & deficiet hostia & sacrificiū, et in tēplo erit abominatio desolationis, & usq; ad cōsummationē et finē pseuerabit desolatio. Recte ergo cū dixisset, uenit finis super populū meū Iſrahel, nō adijciam ultra ut pertranseam eū, cōtinuo subiunxit. Et stridebūt cardines tēpli i die illa dicit dñs deus. Quis em̄ nō audiuit stridorē cardinū illius tēpli, id est, subuersionē ciuitatis & sanctuarij factā uincētibus Romanis? Porro q̄ pro illo auditu siue fama tāti excidij stridorē posuit cardinū tēpli, qd decoris quantū habet grauitatis? Quod uero addit multi moriētur, q̄ uerum sit, testis est Iosephus, qui tragædiā illam describens, mortuorū multitudinē refert pene incredibilē. Deinde q̄ ait, in omni loco p̄ficiētur silentiū, idē ac si dicat. Et qui super fuerint ex eis, ducti in omnes gētes captiui, abiecti & silentes erūt, auctoritatē loquēdi nō habebunt: Christū, quē cōfiteri nolūt, palā blasphemare nō audebūt. ¶ At uero qd interposuit, nō adijciā ultra ut pertranseā eū, uidelicet populū meū, breuiter satis in uultu, nihil iā p̄desse illis ritū paschæ sui, siue immolationē paschalis agni, cuius sanguis postes suos signare cōsueuerāt. Olim hic idem dñs ita dixit. Erit autē sanguis uobis in signū in ædibus, in q̄bus eritis, & uidebo sanguinē, ac transibo uos, nec erit in uobis plaga disperdēs, quādo p̄cussero terrā Aegypti. Nūc autē dicit sup eundē populū, nō adijciā ut p̄trāseam eū. Etenim ex quo fusus est ab eis sanguis agni dei, sanguis Christi filij dei, iā nō recipitur apud deū sanguis agni illorū bruti pecoris, sed quæ signatæ sunt signo sanguinis Christi, signaculo crucis filij dei, ille sunt domus Iſrahel: ille autē populus, qui prius dicebatur Iſrahel inter Aegyptios reputatur, quia nō habet hoc signū, & p̄pterea nō adijciā (inquit) ut pertranseā eū, & subaudiendū est, sed p̄cutiā sicut olim terrā Aegypti: ita & nūc omne animā hominis increduli & malū operātis tam Iudæi, q̄ Græci, imō prius & durus Iudæi q̄ Græci. Hæc intelligēs p̄pheta in illo quē uiderat uncinio pomorū, et in his audierat uerbis dicētis, uenit finis sup populū meū, annūciat p̄tinus & dicit. ¶ Audi te hæc quæ cōteritis pauperē & deficere facitis egenos terræ dicēs. Quādo trāsbibit mensis, & uenūdabimus merces: & sabbatū, et aperiemus frumentū, ut inminuamus mensurā, & augeamus syclū et supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamētis, et quisquillas frumenti uendamus? Hoc (inqt) audite qd locutus est dñs ad me, ostendēs mihi uncinū pomorū. De uobis em̄ sermo est qui estis auari, q̄ hæc talia facitis, qui paupes diripitis in dolo, sicut uncinus ob carpēda poma ramusculos attrahit. Dum em̄ inhianter desideratis, ut trāseante, id ē cōsumpta messe, quæ pauperibus paruula est possitis merces carius uenūdare, dū desideratis sabbatū adesse, id est septimū annū, quo secūdū legē sabbatizat, nec licet seminare aut metere, ut tūc demū repositū aperientes frumentū pro libitu uestro uendatis, minuentes mensurā, & augentes syclū, id est p̄cium cōpulso paupere per inopiam, ut ipsas quoq; framenti uestri emat quisquillas, & in mercimonio tam infelici stateras quoq; supponatis dolosas: dū in q̄ taliter efficitis, ut in argento possideatis egenos fratres uestros, uendūt em̄ sese uobis necessitate compulsi: & paupes factos possideis pro calciamētis, id est p̄ p̄cicio modico & leui, quāto uix calciamenta possint comparari, nimirum uncinio doloso poma carpitis, & idcirco uenit super uos finis qui dicitur uastitas, sicut Daniel ait. Hæc em̄ agendo, nō cessabitis donec Christū occidatis, p̄pter avaritiā uestram, quia contra illam ipse disputabit, & extūc erit super uos finis, extūc inquam usq; ad cōsummationem & finem desolatio perseuerabit. Vos inq̄ qui tales estis & talia facitis, audite hæc. Quid audiemus? Nimirum & illud quod iā dixi, quia mihi un-

Gene. 3.

Finis malus
pp̄ Iſrahel.
Dani. 9.

Ver̄ pascha
inuile.
Exo. 12.

Roma. 2

Auaritia Iu-
dæorum diui-
tū cōtra pau-
peres.

Leui. 25.

Dani. 9.

cinum pomorum dominus ostēdit, in quo sermo est de uobis, & hoc quod protinus dicitur sum. Quid est illud? Iurauit dominus in superbia Jacob. Si oblitus fuero uobis in finem omnia opera eorum. Nunquid super isto non commouebitur terra, & iugebit omnis habitator eius? Et ascendet quasi flumens uniuersus, & efficietur, & defluet quasi riuus Aegypti. Et erit in die illa dicit dominus, occidet sol in meridie, & tenebre facere faciam terram in die luminis. Et conuertam festiuitates uestras in luctum, & omnia cantica uestra in planctum, & inducam super omne dorsum uestrum saccum, & super omne caput caluitium, & ponam eam quasi luctum unigeniti, & nouissima eius quasi diem amarum. Ecce dies ueniunt dicit dominus, & emittam famem in terram, non famem panis neque sitim aquae, sed audiendi uerbum domini. Et commouebuntur a mari usque ad mare, & ab aquilone usque ad orientem circuibunt querentes uerbum domini, & non inuenient. Hoc totum audite uos auari & rapaces, non in attentione pomorum, de qualibus iam dictum est, uobis metipsis concupiscentes. Iurauit dominus. Hoc iam tertio dixi, quia iurauit dominus deus in sancto suo. Secundo dixi, quia iurauit dominus in superbia iacob. Primo dixi, quia iurauit dominus in superbia iacob. Iuramentum repetitio, ualida uestra condonationis est confirmatio. Quale autem est hoc iuramentum, iurare dominum in superbia iacob? Siquidem iurauit dominus in sancto suo, id est ac si dicat, iurauit per animam suam, id est per semetipsum. Porro, quod nunc ait, iurauit dominus in superbia iacob, non recte sic intelligitur, ac si dicat, iurauit per superbiam iacob. Quale est enim iurare deum per cuiuslibet superbiam? Denique nec hominem iurare decet, imò nec licet, per causam siue re indignam & iustitiam contrariam. Est ergo sic intelligendum, iurauit dominus in superbia iacob, ac si dicat, iurauit propter superbiam iacob. Sic & in psalmo cum dicit, Quadraginta annis offensus est generationi illi, & dixi, semper hi errant corde, & isti non cognouerunt uias meas quibus uiuam in ira mea. Intelligendum est ac si diceret, iurauit propter iram meam: propterea quia me prouocauerunt ad iracundiam, non intrabunt in requiem meam. Sic (inquam) praesentia uoce cum dicit, iurauit dominus in superbia iacob, si oblitus fuero usque in finem omnia opera eorum, intelligendum est ac si dicat, iurauit dominus propter superbiam iacob, non oblitus usque in finem omnia opera eorum. Reuera namque superbiam causa est, cur dominus iuret, & sententiam super peccatorem iuramento firmet, cuius simplex sermo ueritas est. Exacerbatur enim superbiendo peccator dominum ut iuret, iuxta illud in psalmo. Exacerbatur dominus peccator, secundum multitudinem irae suae non quaeret. Quamdiu per ignorantiam peccat, quamdiu per iuuentutem siue per infirmitatem quis delinquit, ingemiscens, eo quod uideat aliam legem in membris suis repugnantem legem mentis suae, & captiuum se delictum in lege peccati, quae est in membris suis: nondum dominum exacerbatur, nondum dominus sententiam super illum iuramento firmat. Idcirco Psalmista spem habens, dicit Delicta iuuentutis meae & ignorantias meas ne memineris domine. Sola superbia est, cuius delicta dominus non uult obliuisci, propter quam exacerbatus non quaerit secundum multitudinem irae suae, id est, non requiret peccatorem, quia multum iratus est illi. Notandum uero qualiter dicat, iurauit dominus in superbia iacob. Scimus namque quia iacob ille patriarcha, cuius secundum carnem erant uel sunt isti filii, magnae fuit humilitatis, superbiam uero non habuit. Alioquin, quomodo putamus illum potuisse cum deo luctari, & inualuisse cum angelis nisi per magnae humilitatis uirtutem, quae uera est fortitudo? Moses quoque quomodo deum tenere potuisset, dicentem: Dimitte me, nisi quia uirtute humilitatis confortabatur, sicut (sicut Psalmista dicit) in contractione, id est, in nimia mentis humilitate in conspectu eius iacob ergo non superbus, sed humilis fuit, & inde cum deo ualide luctari potuit. Notandum igitur (ut iam dictum est) modus dictionis, dum non dicit, iurauit dominus in superbia iacob, sed, iurauit dominus in superbia iacob. Breviter namque innuit, ualde esse incongruam, magnae animaduersione dignam superbiam in filiis hominis pauperis, qui tota uita sua fuit humilis, qui sicut tri ES AV longe dissimilis, cum ille foris uenaretur, simplex domi habitauit, qui ad uentum patris & matris, ut uxorem acciperet, peregre profectus in baculo suo IORDANEM transiit: qui non in lecto eburneo, sed nuda humo decubans, lapidibus habitauit.

Sup. 4.
Sup. 6.

Quid est iurare in superbia a iacob.

Psalm. 94

Superbia deum exacerbatur, non infirmitas.

Psalm. 9.

Ro. 7.

Psalm. 24.

Humilitas iacob & Moysi.

Gene. 32.

Osee. 12.

Exo. 32.

Psalm. 139.

Detestabilis in filiis iacob superbia.

Ge. 27. 28.

habens suppositū capiti, uisionē magnā, scilicet scalā cœlos tangentē, & dñm scalæ infixū uidit, qui pro uxore semel et iterū seruiuit annis septenis, & pro mercede de ouibus sumēda sex annis loceri gregē paut: quicq; deinde cū duabus turmis regrediēs ciuitatēq; hic manētem nō habēs, sed futurā inquirens, peregrinus et aduena super terrā de loco in locum iuit, fixis ac reflexis tentorijs, tandēq; in Aegyptū cū omni domo sua deueniens, stansq; in conspectu Pharaonis, peregrinationem suam confiteri non erubuit, dies (inquiens) peregrinationis uitæ meæ centum triginta annorū sunt parui & mali, & pastores ouium sumus serui tui, et nos & patres nostri. In filijs inq; patris eiusmodi, qui tam humiliter uixit, superbia est ualde reprehensibilis, imō & execrabilis. Et idcirco satis congrue iurauit dominus (inquit) in superbia Iacob: breuiter innuens, q̄ grauer dominus tulerit, qđ a patre tam humili tam longe superbiendo degenerassent filij. Et quid iurauit? Si oblitus fuero (inquit) id est nullo modo obliuiscar omnia opera eorū, subauditur quecūq; fecerūt ex quo egressi ex Aegypto uitulū formauerunt, & adorauerunt. Nam licet tūc Moyles tenuerit dominū, & placatus fuerit ne faceret malū, quod locutus fuerat aduersus populū suum: tamē postmodū dixit. Ego autem in die ultionis uisitabo & hoc peccatū eorū. Extūc omnia quecūq; fecerūt nō obliuiscar opera eorū: imō & à sanguine Abel iusti omnia uenient super impii generatio nē eorū. ¶ Ita iuramento p̄missio, quasi q̄reres qualiter ope eorū illoꝝ memor eris, que iurasti te non debere obliuisci, adhuc in ipso seruore quo iurauit, interrogat, & dicit. Nūqđ sup isto nō cōmouebitur terra & lugebit omnis habitator eius? Ac si dicat. Nūquid ope eorū illorum recordatio leuis est habenda? Nūquid huic populo talia facienti parua debetur ira? Nōne merito reuelabunt cœli iniquitatē eius, & terra aduersus eum cōsurgēt? Vtiq; sic fiet, quia sic fieri iustū est. Iurauit & immutabilis est sententia ut super isto uel pro causa ista, q̄ superbus factus est Iacob, cōmoueatur terra, cōmoueatur caput terræ Romanū imperiū, & aduersus eū cōsurgat, & ita cōmota terra, ubi mouebitur tanti imperij terrena potestas, lugebit omnis habitator eius, uidelicet, quia finxit sibi timorē, q̄ non posset habitare terram, nisi unus homo moreretur. Dixerūt em̄. Si dimittimus eū sic, ueniet Romani, & tollēt nostrū & locum & gentē. Idcirco lugebit omnis habitator eius, subauditur terræ, qđ & factū est in illa obsidione, ubi confluerant multitudine incredibili, diuino illos ad pœnam iudicio trahente. Vnde & congrue mox subditur. Et ascēdit quasi fluuius uniuersus, & adijcietur & defluet quasi riuus Aegypti. Mirū nanq; hoc fuit, qđ uenturis Romanis ad obsidendam Hierusalem, instante iam solennitate paschali, tantā in illo multitudo cōfluxit, fidutiā habēs in magna firmitate amplæ ciuitatis, ut recte dicat, et ascēdit quasi fluuius uniuersus, subauditur habitator eius. Abundanter em̄ quasi fluuius uenit, & muros ciuitatis confluendo impleuit. Quia uero futurū erat, ut post innumerabile mortuorū congeriem, ruptis & patefactis muris, reliqui caperent, et in omnes gentes ducerentur captiui, recte subiungit. Et eijcietur & defluet quasi riuus Aegypti. Eiecti sunt em̄ residui (sicut iam dictū est) & p̄ totū orbem defluerunt, qui quasi fluuius cōfluxerant, putantes se intus posse tutos contineri. Et quomodo defluerunt? Quasi riuus Aegypti inquit. Miro modo dictum, mirumq; innuit mysteriū. Noluit dicere quasi Iordanis, q̄ fluuius erat terræ illius populi, & obsessis indeq; in captiuitatē ducendis, multo uicinior, q̄ aliquis riuus terræ Aegypti. Quare? Videlicet quia noluit ille populus esse sicut Iordanis, noluit suscipere sacramentum baptismi Christi, qui baptizatus est in fluuio Iordanis. Idcirco defluxit sicut riuus Aegypti, nam ecce reuera Iudæi & apud deū & apud homines reputantur & sunt sicut Aegyptij, imō et uere Aegyptij, id est tenebrosi, quia corde sunt exæcati. Vnde & protinus subiungit. Et erit in die illa dicit dñs, occidet sol in meridie, & tenebescere faciā terrā in die luminis. Quis em̄ est iste sol: nisi sol iustitiæ Christus, sol uerus & æternus, qui in ista die, in isto tempore, mundum uniuersum illuminauit, & quando cœpit iste dies luminis, nisi quādo uisitauit nos oriens ex alto, sol iste, quē miro modo Maria, id est, maris stella peperit? Nox erat & stella cōsurgens de spiritu creatoris sui concepit: cū paruula esset magnū solem peperit, & exinde est dies luminis: meridies autem, ex quo idem sol exaltatus est à terra, & resurgens à mortuis, in cœlum ascendit. In isto meridie siue die luminis, dominus terram, id est, Iudæam tenebescere fecit, ut iā nō dicatur aut sint Iudæi, sed Aegyptij, id est tenebrosi & ceci, quia

Gene. 46

Exo. 32.
Mat. 23.

Iohan. 3.

Iudæi n̄ sicut
Aegyptij sūt.

Sol Christus
ē in die luminis.

COMMENTA. RUPER. ABBA. LIB. III.

sol Christus illis occidit, eo qd non credant quod mortuus resurrexerit. Huius obsecratio
 nis & caritatis cordiu illor signu illud fuit, qd meridia, id est, hora sexta du crucifixus
 illu, iste diuinus siue cotidianus sol obscuratus est, & tenebre sup terrā facta sunt. ¶ Tanti
 scelus in festiuitate sua, quae dicitur pascha, id est pascha comiserunt. Sequitur ergo & dicit
 firmiter sub eodem firmamento secundu iustū iuditiū. Et conuertam festiuitates uestra in
 luctū, & omnia cantica uestra in planctū, & inducam super omne dorsum uestru sacco, &
 super omne caput caluitiū. Hoc ita planū & notū est, ut expositione nō indigeat, quia festi
 uitates illoꝝ in luctū conuersa sunt, eo qd in paschali festiuitate sua Christum occidendo,
 Christi discipulos & matrē eius (iuxta quod pdixerat Symeon. Et tuā ipsius animā pertū
 bit gladius) lugere fecerūt. Iccirco imminēte (ut iā dictū est) paschali festiuitate obfessi
 gere ceperunt, cunctasq; festiuitates annuos lugubres habuerunt, et omnia cantica illoꝝ in
 planctū conuersa sunt. Tāta utiq; tūc miseria fuit, ut nūq; meliorē causam habuerint
 cendi sacco sup dorsum suū, & decaluandi caput suū, qd facere consuetum erat in luctū,
 magni doloris inditiū. ¶ Quod deinde subiūgit. Et ponā eā quasi luctū unigeniti, & nouis
 sima eius quasi diē amarū, insanabile fore denūtiat dolorem, inrecuperabile desolationem.
 Qualis est eim plāctus unigeniti: Vtiq; incōsolabilis, qā cōsolatio nō ē alterius filij illi car
 unigenitus mortuus fuerit. Unigenitus autē Christus est, nō solū deo patri, uerū etiam sym
 eon, cuius de carne carne assumpsit. Mortuus est illi, ipsa nanq; mater crudelis eum occi
 dit, nec vult audire qd resurrexerit, imō nec vult scire qd ille Chrus sit unigenitus dei. Porro
 deus aliū unigenitū nō habet, nec aliū mittet, qā iste unigenitus est. Iccirco luctus syme
 onis, quae unigenitū occidit, inā ternū incōsolabilis erit, quēadmodū & in Zacharia ipse
 cit. Et aspicient ad me quē cōfixerunt, & plangēt eū quasi unigenitū, & dolebūt sicut dolo
 ri solet in morte primogeniti. Et nūc qdem super eū lugere nolunt, sed futurū est in quocū
 mo ut lugeant. ¶ Iccirco cū dixisset, & ponā quasi luctum unigeniti, cōtinuo subiūgit, &
 nouissima eius quasi diē amarū. Nouissima nāq; sunt ea quae sequūtur praesens seculū.
 In illis nouissimis promittit illis luctum, & ea fore quasi diē amarū, id est uere diē am
 rum; quēadmodum econtra, cū dicēt sancti, facti sumus sicut cōsolati, id est esse cōlati ad
 dicāt uere cōsolati. Etem ille dies in quo (ut iā dictū est) uidebunt in quem confixerūt
 aspiciēt ad eum quē confixerunt, uere illis amarus erit, sicut alius propheta dicit. Vox
 domini amara, & tribulabitur ibi fortis. Tunc dissimulare nō poterūt luctū unigeniti, qui
 nūc dissimulant dicentes ad alterutrū in malis suis. Tace & nō recorderis nominis domini.
 Interim miseri sunt ubiq; terraz, neq; ullū merētur reperire consolationis uerbū, sicut olim
 in Aegypto & in Babylonia, uel quotiens affliti sunt, cōsolationē inueniebant clamantes
 ad dominū. Hoc est quod cōtinuo dicit. Ecce dies uenient dicit dominus, & mirā famē
 terrā, nō famē panis, neq; sitim aquae, sed audiendi uerbū domini. Et cōmouebūtur à mari
 usq; ad mare, & ab aquilone usq; ad orientē circuibūt, querētes uerbū domini, & non inueni
 ent. Hoc mirū est, & miserabile, qd ipsi, quoz de tera panē scripturarū nos aduenire meli
 suimus & comedimus, famē patiuntur et siti pereunt, esuriūt et nō comedunt, sitiunt et nō
 bibunt. Etem qd amplius mirandū est, ipsi panē hunc nobis deferunt, et circūferūt, et tamen
 nō inuentūt, sicut in Euāgelio mystice significatū est, ubi maxima multitudine uenienter
 dñm, cū uellet illis dare ad manducandū, erat ibi puer unus habēs quinq; panes ordeaceos
 et duos pisces. Habebat et nō māducabat, portabat et non esuriebat: sed accepit ab illo
 sus et fregit, deditq; illis quos reficere uolebat. Sic deniq; Iudaei, quoniā sunt sensu pueri
 nescientes quid ferant, panē ferunt uerbū dei, mente ieiuni, et secundū aiā aridi, quia dñs
 immisit eis famē audiendi uerbū dñi. Hoc inq; mirū et miserū est, qd onusti uerbo domini
 circueunt à mari Athlantico usq; ad mare Britānicū, id ē a meridie ad occidentē, et ab aqu
 lone usq; ad orientē (quae orbis terraz quatuor plagae sunt) querētes uerbum domini et
 inueniunt. Videlicet quia caeci sunt, iccirco idiplum quod portant uidere nou possunt.
 Mat. 7. Excaecauit eim illos malitia ipsoꝝ. ¶ Quomō autē contingit eis, ut querant, et nō inueniant
 cū dñs dicat, querite et inuenietis, itemq; et qui querit inuenit? Quomodo istud cōuenit
 nisi quia nō querunt sicut est qrendū, quia non in illo qruunt in quo est querendū. In Cō
 qui qrit inuenit quod comedat ut nō esuriat, inuenit qd bibat ut non sitiat. Ideo dicit. Qui
 querit

Festa Iudaeoz
 in luctum co
 uersa.

Lucas. 2.

Planctus un
 geniti incons
 solabilis.

Zach. 12

Nouissima q
 si dies amar

Soph. 1.

Fames & si
 tis Iudaeoz
 mira & misere
 ra.

Iohan. 6.

Mat. 7.

Cur Iudaei q
 runt & nō in
 ueniant.

venit ad me nō esuriet, & q̄ credit in me, non sitiet unq̄. Itē. Si q̄s sitit, ueniat ad me & bibat. At illi Christi uerū, cōfortiū nullū cū Christo habere uolūt. Quomō ergo inuenirent, q̄ miro mō sine uerbo dei (q̄d Chrūs est) uerbū dei quærūt? Mira q̄rentiū dementia, dū ita q̄runt uerbū dñi, ut uelint exurgere sibi aliq̄e prophetā, dolētes, q̄ nō aliq̄uā habeāt in hōmine gloriā, qui signa faciat, & uentura p̄dicet, ad satisfaciendū cupiditati ip̄sōr, ut itē cōgregent, & in illā terrenā Hierusalē redeant, nō iā lapideā, sed aureolā atq; gemmatā sc̄dm uanā nimisq; auarā spem suā. Taliter esurientes nunq̄ comedēt, taliter sitientes nunq̄ bibēt, taliter quærētes uerbū dñi nunq̄ inueniēt, sed pro uerbo dñi sp̄m recipiūt erroris, pro Christo Antichristū sunt recepturi. Sequitur. In die illa deficiēt uirgines pulchre & adulescentes in siti, qui iurant in delicto Samarię, & dicūt, uiuit deus tuus Dan, & uiuit uia Bersabee, & cadēt, & non surgent ultra. Quāuis paulo añ p̄missio, & emittā famē in terrā, statim subiūxerit, nō famē panis neq; sitim aquę, sed audiendi uerbū dñi: tū cū dicit, in illa die deficient uirgines pulchre & adulescētes in siti, recte utrūq; intelligitur, sc̄d licet tā fames panis & sitis aquę, q̄ fames & sitis audiendi uerbū dñi. Nam & si nunc Iudæi, quāuis captiui, panē habent & aquā, tūc utiq; nō habuerunt, quando (sicut iam supra dictū est) ab hostibus circūdati sunt in uindictam sanguinis Christi. Tunc (inquam) corporaliter quoq; defecerunt uirgines adulescentes in siti, tanta tāq; mira defec̄tione, ut mirū sit si quis q̄ calamitatē illam absq; horrore animi perlegere possit. Verū quia fames & sitis corporalis comparatione famis & sitis audiendi uerbū domini, quæ fames uel sitis animæ est, pro leui reputari debet, iccirco cū dixisset, Et emittam famem in terrā, ne putaretur hanc paruā uindictam famis corporeæ rependere illorū auaritię, Non famem (inquit) panis neq; sitim aquę, sed audiendi uerbū domini, ut sit sensus, Non primū famem panis & sitim aquę immitto illis, sed prima erit uindicta fames audiendi uerbū domini: fames autem panis & sitis aquę superadijcietur eis. Narrat aut uetus historia, tam latina q̄ Græca, & omnium gentium Barbararum, nihil fame durius, quæ sæpe compellit obseſos humanis uesci carnibus & in suam salute naturam, ita ut nec parentes parcant paruulis liberis, sicut nec illa infœlix Maria pepercit, quæ in illa obsidione paruulum suū coxit & comedit. Quid igitur de fame dicendum est animarum, quæ post uitam præsentem proculdubio sentitur, si hoc facit fames corporum? Vtraq; tunc oppressit populū Iudæorum, & nūc usq; opprimit illa quæ deterior est fames & sitis uerbi dñi. Quæ uel quales sunt uirgines & qui adulescētes ita deficientes? Ait, Qui iurat in delicto Samarię, & dicunt, uiuit deus tuus Dan, & uiuit uia Bersabee. In illo tēpore quando hæc prophetabatur, uitulus aureus colebatur in Dan, qui terminus est terræ Iudæicæ, & ibant illuc per uia Bersabee, longo uidelicet itinere propter reges Iudæ, declinantes eos: quin & iccirco uitulos illos fecerat Hieroboā, ne ascenderēt de ceteribus ad orandū in Hierusalem, reputans ne conuerteretur cor populū ad dominū suum regē Iuda. In itāam aut uenerationem uenerat illis talis factura, scilicet facies uitulina, ut q̄ modo solitū fuerat iurari, uiuit dñs deus, uerbi gratia, uelut cū Ionathas dixit, Viuit dñs & uiuit anima tua rex si noui, siue Helias, uiuit dñs deus, in cuius conspectu storsita uulgo iurantes iam dicerēt, Viuit dominus deus Dan, & uiuit uia Bersabee, per quam itur in Dan. Aureus erat ille uitulus, & inde facile persuaderi poterat populo q̄ esset deus. Quare? Nimirū quia mentes eorū obtinuerant auaritię spūs, & iccirco apud cogitationes eorū non paruus res erat aurū, multoq; plus placebat aspectus eorū tale metallum, quam mentibus deus eorum. Ergo deus illorū erat aurum, deus illorū erat Mammon. Nunquid à tali scelere quæunt immunes existimari scribæ & pharisæi temporis illius, quo passus est dñs noster in quē sanctorū prophetarū: tota intentio tendit: Nōne illorū mentes maxime obtinuerat Mammon, & per eundē deū iurabāt, p̄ quē & illi, dicētes: Viuit deus tuus Dan? Væ uobis (ait ipse dñs) duces cæci, q̄ dicitis, q̄cūq; iurauerit p̄ tēplū, nihil est: q̄ aut iurauerit in auro tēpli, debet. Nōne isti deo præferebāt aurū? Qui em iurat in tēplo (inquit) iurat in illo & in eo q̄ habitat in ip̄so: Ergo sicut tēplo, ita & illi q̄ habitat in tēplo, præferebāt aurū, dicēdo, quicūq; iurauerit per tēplū nihil est, q̄ aut iurauerit in auro tēpli debet. Igitur cū dicit, qui iurant in delicto Samarię & dicunt, Viuit deus tuus Dan, non omitteremus illos, qui in auro iurare dicebant: quia uidelicet multo cupidius isti aurum coluerunt q̄ illi patres eorum. Illi nanq; iurabant: quia uidelicet multo cupidius isti aurum coluerunt q̄ illi patres eorum. Illi nanq; iurabant: quia uidelicet multo cupidius isti aurum coluerunt q̄ illi patres eorum.

Fames corporalis, quæ est, sed leuior multo q̄ est fames animæ

Iurare in deo Dan

3. Reg. 12

1. Reg. 17
3. Reg. 17

Iudæorū deus, aurum

Mat. 23

circo colebant aurum, ne ascendendo adorare in Hierusalem discerent. Reverti ad David regem suum, isti autem ut licentius possiderent aurum, per quod docebant esse iurandum magis q̄ per deum uel per dei templum, occiderunt uerū David, filiumq; David, filium dei regem suum. Talis eorum deus est deus Dan, quod interpretatur iudicium, traxit enim illi ad iudicium æternum. Item talis illorū uia est uia Bersabeæ, quod interpretatur pureus uera menti, siue puteus facietatis, quia iurabant in auro, quo uolebant quidem, sed non poterat fieri. ¶ Proinde cadent (inquit) & nō surgent ultra, consumpti fame supradicta, fame autem diendi uerbum dei, sicut conperimus ex his qui supersunt ex illis. Deniq; maxime his conuenit, quod sanctus Iob dicit. Egestate & fame steriles, qui rodebant in solitudine squalentes calamitate & miseria, & mandebant herbas & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorum. Qui de conuallibus ista rapientes, cum singula repperissent, ad ea citius more currebāt. ¶ Nimirū herbis & arboribus & radici iuniperorum comparare possumus fabulas & genealogias eorum. Quotiens cum illis sermonem conferimus, si qua de fabulis ac genealogijs occasio incidit, ibi clamosi atq; disertissimi sunt, & ueluti quippiā herbarum & corticum aut radicum iuniperi, de conuallibus rapientes, ad singula cū clamore currunt dum aliquid nugarū retexentes declamant, suoq; arbitratu magistris sunt. Porro ad enucleandum scripturæ sensum, ita egestate & fame steriles, ita squalentes & miseri sunt, ut nō solum dolere, uerū etiam admirari possimus imbecillitatem puerilis sensus eorum. Sequitur.

Iohan. 6.

Fabule & genealogie iud.

CAP. IX.

Uidi dominum stantem super altare, & dixit. Percute cardinem, & commouetur superluminaria. Auaritia enim in capite omnium, & nouissimū eorum in gladio interficiam. Non erit fuga eius. Fugiet & nō saluabitur ex eis qui fugerit. Ad hoc depromitur & magis ac magis declaratur sententia uindex contra supradictam superbiam.

Ecci. 10.

1. Timo. 6.

Dñs stans super altare, Christus est stans in cruce.

Iacob, cum dicit. Auaritia enim in capite omnium. Nam cū auaritia de superbia quoq; tractari testis est sapiens uir, qui cum dixisset, auaro nihil est scelestius, continuo subiunxit. Qui superbis terra & cinis: Diuitiarum nāq; comes superbia est. Idcirco Ap̄tus diuitibus (inquit) huius mundi ꝑcipe, nō superbe sapere. Sed iā admirandæ huius uisionis sacramentū ingredientes, literæ ordinē prosequamur. ¶ Uidi (inquit) dñm stantem super altare. Magna uere uisio, & magnæ rei significatio extitit. Prophetico spiritu uidit & uera futurū erat, quod illi talis uisio postendit. Querimus ergo, ubi uel quādo factū sit tale quid, cuius in signū ista dñs super altare uideri debuerit. Querentibus autē in toto Ch̄i Euāgello, uel in omni Euāgelicæ gratiæ sacramēto, nihil tam magnū, nihil tā euidēs, secundū huius uisionis proprietatē nobis occurrit, q̄ scēma uel habitus dñi nostri Iesu Christi crucifixi. Crucifixus nāq; sacrificium pro nobis factus, super altare crucis stetit, statione difficili, statione laboriosa & uigili. Diligenter animaduertendū, nec unq̄ oculis mentis nostræ debet abesse stationis illius spectaculū. Pendebat & stabat manibus ad crucis cornua confixis, pedibus ligno suppeditato per clauorū fixurā coherētibus in modū stantis. Taliter stans ipse hostia, crux uero altare erat. ¶ Propter talem eius stationē futurum erat, ut destrueretur illud Iudaicæ superbiæ templū, iuste ꝑfecto, quia taliter stanti crudeles insultantes dicebāt. Vach qui destruis templū & in triduo illud reedificas. Dixit ergo ita stans. Percute cardinē & commouentur superluminaria. Cuiuscūq; dixerit siue uidenti hęc prophetæ, siue angelo, nimirū illa in uisione percussio cardinis & commotio superluminariū certissime affuturū significabat templi exterminium, tanta percussione, tanta commotione, ut hodieq; admiretur orbis terrarum. ¶ Quam ob causam. Auaritia enim (inquit) in capite omnium, cui uidelicet auaritiæ crudelissime tractatus fuit auaris & impijs scelus istud, quod taliter dñm super altare crucis stare fecerunt. Nā cū quotidie disputaret cōtra auaritiā illorū, illud maxime cōcitauerat eos, quod diuitius nō tenens ꝑtinatiā auaritiæ, propter quā domū patris, domū orationis, speluncā fecerūt latronum scripturā impleuit dicētē. Zelus domus tuę comedit me, mēsas nūmulariorū, cathedras uendentium columbas cōuertens, factōq; de resticulis, quasi flagello cūctos eiecēs. Auaritia ergo in capite. i. in summa intentione omnium, & idcirco percussio cardine & motus superluminariibus. i. destructio summo sacerdotio, summis scribarū phariseorumq; ordinibus uisimū quoq; eorū. id ē plebæiū. in gladio interficiā. Nō erit fuga eius. Circūdati nāq; erant & coangustati undiq;.

Quod et si fugerit, nō saluabitur q̄ fugiet ex eis. I. Si de se fecerit.

Matth. 27.

Auaritia in capite omnium.

Psalm. 68
Matth. 27.

Quod et si fugerit, nō saluabitur q̄ fugiet ex eis. I. Si de se fecerit.

usq; ad infernum, inde manus mea educet eos. Et si ascenderint usq; ad cœlum, inde detraham eos. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos. Et si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, & mordebit eos. Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos. Et ponam oculos meos super eos in malum. ¶ Mirabiliter dominus, qui super altare crucis stare habebat (ut iam dictū est) simul cū præostensione stationis illius omnipotentia suā depromit, mira declamatione asserit, q̄ manus suas nullus inimicorū eius effugere possit. Nunc ut uerba hæc melius perpendere queamus, simul recordemur illud, quod idem homo factus, iamq; passurus siue super aram crucis statutus dixit. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad me. Hoc illis dixit, qui iam illum in crucem leuare cogitauerant. Et quidem si solius gratiæ attractionem cogites, cum dicit, omnia traham ad me, subaudiendū est utiq; electa. Si autem hoc attendas, q̄ per illam in cruce exaltationem filij hominis iudiciariam super uiuos & mortuos acceperit potestatem: accepit em̄ secundum humanitatem, cui nihil deerat secundum diuinitatem, cum dicat, omnia traham ad me, subintelligendū est attractione potentia, ut manus meas nullus uestrū possit effugere. Habens em̄ potestatem iudicium facere, sedebo super sedem maiestatis meæ, atq; omnes gentes cōgregabuntur ante me, & omnia electa statuam ad dexterā, reproba uero ad sinistram meam. Nimirū, q̄ illic diuinitatem intelligendū est, & hic, ut delicta, q̄ nullus effugere possit manus huius domini, qui super altare crucis taliter tamq; dolendo habitu, pendendo stetit, stando pepedit. ¶ Si descenderint (inquit) usq; ad infernū &c. Ista quinq; dixit, quorū tria quidem impossibilia erant fieri, unū impossibile non fieri, itemq; unū possibile fieri. Est enim ut angustia fugiens homo uiuens, ad infernum descendat, ibiq; uiuat uita incolumi, impossibile est. Attamen dicit, Si descenderint usq; ad infernū, inde manus mea educet eos. Item, impossibile est ut homo pennas uolucris assumat, & in cœlum uolet. Attamen dicit, Et si descenderint usq; ad cœlum, inde detraham eos. Item, impossibile est, ut homo in piscem mutetur, & profundum maris subintret. Attamen dicit, Et si celauerint se oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, & mordebit eos. Quid igitur per ista quæ impossibilia sunt contendit, nisi q̄ manus suas homo nusquam effugere possit, cum inde quoq; detrahere, uel illuc usq; persequi possit, quo nullus uiuens profugere potest? Vnum eorū quæ dixit, possibile est (ut iam diximus) fieri, scilicet ascendere in uerticem Carmeli. Sed uide, quanta cum irrisione dicat, si absconditi fuerint in uertice Carmeli. Valles enim & defossa terrarum potius q̄ uertices montium captare solet, qui cupit abscondi, ciuitas autem uel aliud quid in monte positum non potest abscondi. ¶ Est tamen modus quidam in infernum descendēdi, quo possit homo descendere, refuga uultus domini, scilicet cum desperans à deo diabolo sese maligno fœdere tradit. Nonnullos eiusmodi fuisse in populo Esaias insinuat, cum dicit, Dixisti em̄, Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactū. Flagellum inundans, cum transierit, non ueniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. ¶ Item modo quodā quasi in cœlum ascenditur, cū quis superbia penis ultra semetipsum eleuat. Et modo quodā in profundum maris intratur uidelicet sectando curiosa, nimiasq; subeundo curas seculi huius. Quocunq; modo siue illum ad inferna descensum, siue illum ascensum ad cœlū, siue demersionē illam in profundū maris intelligas: illud Dauidicū semper decantandum est. Quo ibo à spū tuo, & quo à facie tua fugiā? Si descendero in cœlū tu illic es, si descendero ad infernū ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, Eteñ illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. ¶ Est etiam quidam abscondendi modus in uertice Carmeli, uidelicet secundum nomen ipsum Carmeli, quod interpretatur scientia circumcissionis. Cum em̄ inimici Christi quasi scienter disputant & cōtendunt de circumcissione carnis, ut uideantur rationabiliter repellere à se fidē euangeli; ecce absconditi sunt in uertice Carmeli sed inde scrutans auferit eos Christus, dū scrutando scripturas nos Christiani falsos illos esse conuincimus. ¶ Vltimū eorū quæ dicta sunt: Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis, impossibile erat non fieri, nec enim ipsi dimittere poterant, quin abierint ducti in omnes gentes captiui. Ibi (inquit) mandabo gladio, & occidet eos, Hoc sæpe factum est, ut ex his,

Iohan. 12.
Omnia trahā
ad me.

Matt. 5.

Esa. 22.

Psal. 138.

duplex mors
Iudæorū in ca
ptiuitate.

COMMENT· RVPER· ABBA LIB· III·

Ro. 15. qui dispersi sunt Iudæis cædes plurima fieret, dñs utiq; mādāte gladio, cuius in arbitrio gladius ois est, qā nō est potestas, nisi à deo. Quod deinde subiungit, & ponā oculos meos super eos in malū & non in bonū, modis duobus iam dictis perficit, dū mandat serpenti, & mordet eos inuisibiliter morsu malo, qui æterna mors animæ est, dum mandat gladio & occidit eos occisione uisibili, quæ corporalis mors est. Vtrunq; hoc intelligimus, & in psalmo dū dicit: Tradent in manus gladij, Romanorū: & secundū animā partes vulpiū, id ē, malignorū spiritū sunt. Et secundū animā quidē oēs, quoniā impenitentes sunt, morsu serpentis moriuntur, & partes vulpiū sunt: secundū corpus uero nō de omnibus gladio mandat est ut occidat eos, quia pter hoc, qd reliquæ saluandæ sunt, etiā memoriæ & honori Christi prodest uita & dispersio illorū, quemadmodū ipse dicit in psalmo: Deus ostendit illis uirtute tua. Multū em̄ Christum colentibus confert hoc, qd Christi inimici Iudæi inter eos uiuunt. Secum nāq; libros baiulant, in quibus inueniuntur cūcta, de quibus cōfirmamus hanc dem Christianam: nec dicere potest quis, qd noua doctrina sit, dū antiquam profertur auctoritatem ex libris quos habent illi. Sequitur. **L. Et dominus deus exercitū, qui tergit terrā & tabescit, & lugebunt omnes habitātes in ea. Et ascendet sicut riuus in uerticibus, & defluet sicut fluuius Aegypti. Qui edificat in celo ascensionē suā, & facit lumī suū super terrā fundauit. Qui uocat aquas maris, & effundet eas super faciem terrę, dominus nōmē eius.** ¶ Quia dixerat tibi mandabo gladio & occidet eos ualde conuenienter de illo propheta subiunxit, & dñs deus exercitū, subauditur, ipse est, qui habet multos exercitus habet, quia uidelicet Assyriorū atq; Chaldæorū, præsertim & Mæcedonū Græcorū, atq; Romanorum, & omniū gentium exercitus seruiērūt, & seruiunt ei, quomodo uis nescientes, ut uidelicet regnū aliud alio superueniēte destruat, iusto eius iudicio, sicut postmodū dicturus est, ecce oculi dñi dei sup regnū peccās, & cōterā illud à facie terrę. Cui ergo dicit, & dñs deus exercitū, subditur ipse est, mirari te nō uult, qd dixerit se gladio mādare, qui qñ stetit (ut iā dictū est) sup altare, id est, patibulū crucis, gladiū nullū ostendit, nec saltē patrē rogare uoluit, ut quod facere poterat plusq; duodecim legiones angelorū exhiberet sibi. ¶ Quod protinus subiungit: qui tangit terrā & tabescit, in utraq; parte, scilicet in bonā & in malam intelligi p̄t, quia postq; à terra exaltatus est, alij tangētes illū saluati sunt, alij perierunt. Siquidē tangētes illi pauci ex Iudæis, multi ex gētibus tabescētes, & cōpuncti corde, p̄nitentiā egerint, itēq; multi, tā Iudæi q̄ gētiles, male tabescētes & inuidentes, euāgelio Christi tangēte, id est, percutiēte illo tā in aia q̄ in corpore perierūt & perierunt. Etenī tabescere tā in bona q̄ in mala significatione poni nō est dubiū. In bona ut illic, p̄cedere me fecit zelus meus, quia oblitus sunt uerba tua inimici mei. In mala ut alibi, p̄cior uidebit & ira scēf, dētibus suis fremet & tabescet. ¶ Itē qd sequitur, & lugebūt oēs habitātes in ea, p̄ militē in utraq; parte recte intelligitur. Nā qd cōpuncti corde p̄nitentiā nō egerunt habuerūt, iuxta illud. Beati q lugebūt: qm̄ ipsi cōsolabūtur. Qui uero p̄nitentiā nō egerunt maxime Iudæi, malū luctū habuerūt, uidelicet de quo superius dictū est. Et cōuertā tēstātes uestras in luctū: & oia cantica uestra in planctū. ¶ Itē qd sequitur, & ascēdet sicut riuus in uerticibus, & defluet sicut fluuius Aegypti, in utraq; parte diuidēdū est. Nā ascendere, bonum, defluere malū est. In his qd p̄nitentiā egerūt, fides euāgelij, gr̄a spūs sancti de fonte Christi procurēs, sicut riuus ascēdit: in his, qd imp̄nitētes fuerūt uel sunt, maxime in Iudæis, cōtūcarnaliū cærimoniarū uanitas & inutilitas defluit, & ē ubiq; cōtēpibilis, nullusq; uerū dei cultor illas suscipit. Defluit (in q̄) sicut fluuius Aegypti, quia uidelicet nō utcūq; cōtēntur cærimonie carnalis Iudaismi, sed ita, ut qcūq; illas exercet, reputent & sint uelut Aegyptij. i. tenebrosi: & oino rubri maris, qd est baptisma Christi, trāsitu indigni. In his qd qd cōpuncti corde crediderūt iste prophetiæ uerūculus sic implet, ut qd ualde timēdū est, multi uero pauci uero sunt electi. Nā quia pauci electi sunt, recte dicitur, & ascēdet sicut riuus in uerticibus, uidelicet riuus minor est q̄ fluuius: & quia multi sunt uocati, qd nō pertingūt ad electi uocati sum, recte subiungitur, & defluet sicut fluuius Aegypti. ¶ Ex ipsis qd ascendunt sicut riuus (ut iam dictū est) completū propōitū dei in ædificationē ecclesiæ Christi, qd est corpus eius, p̄

Dominus exercitū, Christi

Mat. 26.

Alii bene, alii male tabescunt.

Psal. 118.

Psal. 133.

Matth. 5.

Sup. 8.

Defluit ex tēmonia Iud.

Mat. 22

Eph. 1.

plenitudo eius, cuius ipse caput est, sicut Ap[osto]lus dicit. Recte ergo subiungitur, q[ue] edificat in celo ascensionē suā. Ascēno nāq[ue] riu[us] oēs, i. electi oēs, sp[iritu]alem ex ipso grām habētis, ascēno ip[s]us est. Quod em̄ illuc ascēderūt tribus tribus dñi, nō ascēdentū facultas, sed gra[ti]a uos eantis agit. Et nemo ascēdit in cōclū nisi q[ui] descēdit de celo filius hois q[ui] est in cōclis. Et ap[osto]l[us] cū dixisset, q[ui] descēdit ipse est & q[ui] ascendit sup oēs cōcelos, ut impleret oia, & ipse dedit quidē quosdā ap[osto]los, quosdā autē prophetas, alios uero euāgelistas, alios autē pastores & doctores, ita sententiā cōpleuit ad cōsummationē sanctoꝝ in opus ministerij, in aedificationē corporis Christi. Polchre ergo dictū est, q[ue] edificat ascensionē suā in celo, q[ui] uidelicet ascēsus sanctoꝝ corporis Christi aedificatio est: & q[ui] mēbra sequūtur ascēdendo, gratia capitis est p[er]uenit, q[ui] solū propria uirtute ascēdit. Et fasciculū suū (inquit) sup terram fundauit. Nimirū quādo Christus in cōclū ascendit, paruū ap[osto]loꝝ numerū in terra reliquit, & eosdē misso sancto dilectionis spiritu, quasi in fasciculū ligauit, uinculo charitatis, & unitate fidei: & eiusmodi fasciculū fundauit, id est, in fundamento posuit, & super illū ecclesiam suā aedificauit. Deinde & de gentibus nōnullos tanta impleuit ubertate cōlestis gratiā & uerbo doctrinā, ut secundū ap[osto]lorū imitationem possent ecclesiam Christi instruere. Hinc protinus subiungit. Qui uocat aquas maris, & effundit eas sup faciē terrā. Maris nāq[ue] noie interdū gentilitas significat, ut illic. Propterea nō timebimus dū turbabitur terra, & transeunt montes in cor maris. Hoc em̄ hūc habet sensum. Nō timebimus tribulationē futurā, q[ui] tunc erūt, q[ui] turbabit & repellētibus uerbū dñi iudāis, q[ui]bus primū oportebat p[re]dicari euāgelij, transferētur ap[osto]li in mediū gentiū. Itaq[ue] qui uocat aquas maris, & effundit eas sup faciē terrā, idē est ac si dicat, qui hoies gentiles saluas & insipidas habentes aquas secularis scientiā sursum uocat & cōlestia facit sapere, constituitq[ue] doctores, ut tam loquendo q[ui] scribēdo cōpluant terrā ecclesiā. Quis hęc tanta & talia facit? Dñs (inquit) nomē eius, quia reuera nō possit talia facere, nō possit de mortuis resurgens, in celo ascensionē suā aedificare, nisi esset dñs. Iccirco & Dauid cū dixisset: Iter facite ei, q[ui] ascendit sup occasum, cōtinuo subiunxit, dñs nomen illi. Hoc iudāi multū grauiter tulerūt, q[ui] gentiles uocati & recepti sunt, inuidentes salutē illorū, Exempli gratia, ita ut Petro dicerent, Quare introisti ad uiros p[re]putiū habentes? Et multa his similia. Recte ergo sequitur. L' Nūquid non ut filij Aethyopiū uos estis mihi filij Israhel ait dñs: Nūquid non Israhel ascēdere feci de terra Aegypti, & Palestinos de Lappadocia, & Syros de Cyrene. Ecce oculi dñi dei sup regnū peccās, & contera illud a facie terrē. Ac si dicat, Quid gloriāmini uos iudāi de proprietate dei, & gētibus derogatis? An iudāoꝝ deus t[er]m[us]? Nōne & gētū? Imō & gētū sicut Aethyopes, ita & uos mihi estis, nec magis aut minus propinquus: quia sicut iudāos, ita & Aethyopes ego creauit. Q[ui] si in hoc gloriāmini, & propter hoc uos potius q[ui] alias gētes ad me p[er]tinere iactatis, q[ui]a feci uos ascēdere de terra Aegypti. Nunq[ui]d propter hoc alterius naturā siue conditionis q[ui] ceteri hoies estis? Nēpe & Palestinos de Cappadocia, et Syros ascēdere feci de Cyrene. Nō ergo erigamini in superbiā, q[ui] uos de Aegyptio eduxerim, & q[ui] si peculiarē p[ro]p[ri]etate meū, Pharaoni seruire nō passus sum: neq[ue] arbitramini, q[ui] propter hoc solis uobis debeat regnū dei, q[ui] uidelicet & in hoc seculo Aethyopes, Palestinos, Syros, atq[ue] Iudēos, distātes locis atq[ue] corporibus, mortalitatis lege sociāui, & pro arbitrio meo seruos meos huc illucq[ue] cōmitto, & in uniuersas puincias trāsfere, & in illa cōclū Syon, cuius fundamēta sunt in mōtibus scāis, sicut oēs siue ex oibus gētibus, q[ui] scūq[ue] fides cōmēdauerit, cōgruis mōtibus collocet, sicut p[er] Psalmistā dicit: Memor ero Raab & Babylonis: sciētē me. Ecce alienigenē & Tyrus & p[ro]p[ri]etate Aethyopiū, hi fuerūt illic. Ecōtra, sicut & equali cōditōe oēs sunt facti, ita quicūq[ue] peccauerint, equali iudicij mei s[er]uā punient, & oia absq[ue] discretiōe p[ro]p[ri]etate impia regna subuertā. Nā ecce (inquit) oculi dñi sup regnū peccās, & cōtera illud a facie terrā. Quod autē uel cuius gētis regnū tantū peccauit, q[ui] illius quā p[ro]phetas occidit, & ipsum prophetā dominū crucifixit? Ne ergo in superbiā erecti, peccatores ex gētibus ad fidē uententes repellēdos esse censeatis, quia iudāi nō minus q[ui] Græci, imō primū siue magis q[ui] Græci, iram & indignationem, tribulationem & angustiam sunt recepturi, quicūq[ue] non acquiescunt ueritati, ita ut regnū quoq[ue] illorū temporale destruat, etiam a facie terrā cōtera illud. Verūtamē conteres non contera domū Jacob dicit dominus

Colof. 1.
Psal. 1.1.
Iohan. 3
Ephē. 4

Fasciculū numerū ap[osto]loꝝ.

Aquae maris effusa: doctores ex gentibus sunt.
Psal. 47

Psal. 87.

Act. 17.

Roma 3

Psal. 86.

Rom. 2

I. riora...
os sup...
mo...
& oc...
in pla...
dē, ma...
serp...
andā...
Christi...
dit m...
illō...
ner...
m...
mus...
ui...
que...
fascic...
faci...
ide...
ai...
trā...
ced...
quam...
io, sic...
re, Cā...
bio...
dit, ne...
rū...
fili...
dū...
es, & cō...
m...
per...
ie, p...
ie, u...
es in...
m...
eg...
ra...
cur...
bom...
e Ch...
is, cū...
iā...
cō...
t Aeg...
g ex...
ti...
m...
om...
p...
p...

COMMENT. RVPER. ABBA LIB. III.

dominus. Ecce enim mandabo, et concutiam in omnibus gentibus domum Iſrahel sicut concutuntur in cribro, et non cadet lapillus super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt, non appropinquabit et non ueniet super nos malum. Certum est quod falli non possit sua deus comedat prouidentiam, dum premissa, ecce concutiam domum Iacob. Idem enim est ac si dicat. Concute illud a facie terrae subiungit, uerum coteres non coterentur. Impossibile namque est dum concuteretur regnum Iudaicum concitratione Romanae uirtutis, dum datur, dum dispergunt in omnes gentes captiui, perire deo quenquam ex illis quos presciuit & presertim dicitur. Non enim regnum uel gentem illam sic concitruerit, ut nullum ex illa saluum esse uelit. Hinc Apollus dicitur. Nunquam reppulit deus populum suum? Absit. Nam & ego Iſrahelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non reppulit deus plebem suam quam presciuit, &c. Pulchra ualde similitudine mysterium innuit, de quo Apollus: Nolo enim (inquit) uos ignorare fratres mysterium hoc, ut non simus bis ipsi sapientes, quia caritas ex parte concitigit Iſrahel, donec plenitudo gentium intraret. Pulchra (inquit) similitudine id ipsum propheta hic dicit. Ecce enim mandabo & concutiam in omnibus gentibus domum Iſrahel, sicut concutitur in cribro, & non cadit lapillus super terram. Cuncta tribus siue angustia, quae coangustati & contribulati Iudaei, in omnes gentes sunt euertit ac dispersi, per concussio cribri extitit: quomodo si puluerulenta collapsi muri cribro congesta concutiant, ut pauca in terra cadente soli remaneant lapilli in opus reſtauratiois conferendi. Unde premissa, morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt, non appropinquabit & non ueniet super eos malum continuo subiugit. In die illo suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, et reedificabo et aperit portas murorum eius, et ea quae corruerant instaurabo et reedificabo et in diebus antiquis, ut possideant reliquias Iudum et omnes nationes, eo quod inuocauerunt super eos nomen meum dicit dominus faciens haec. Quae enim sensum haec habeat, apostolus dicit, ubi questione suscitata, cur homines ex gentibus Paulus & Barnabas absque circuncisione et seruatiua sabbati suscepissent. Petrus respondit ut debuit. Cuius sententiam probas Iacobus haec locutus est. Viri fratres audite me, Symon narrauit quemadmodum primum deus uisitauit tumens ex gentibus populum nomine suo, et huic concordant uerba prophetarum, sicut scriptum est. Post haec reuertar et reedificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, et diruta eius reedificabo, et erigam illud ut requirant ceteri hominum dominum, et omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum, dominus faciens haec. Notum est seculo est domino opus suum. Igitur domus Iſrahel quae concutitur in cribro, ruinosus domus et collapsus tabernaculum est: quia dominus stans super altare, id est, in aedem appensus, ab illis (sicut iam superius dictum est) percussus iussit cardine ut commoueretur super maria, et lapilli residui, quorum nullus cecidit super terram, reliquiae sunt, de quibus Apollus cum praesertim dicit, sed quod dicit Heliae responsum diuinum, Reliqui mihi septem milia uiuorum, qui non curruerunt genua ante Baal, sic ergo (inquit) et in hoc tempore reliquiae secundu[m] electionem gratiae factae sunt. Porro peccatores eiusdem populi omnes in eo sunt peccatores, quod dicitur, non appropinquabit, et non ueniet super nos malum, et ideo in gladio morientur inquit. Ergo non parum est dicere, non appropinquabit, et non ueniet super nos malum: cum deus uel spiritus sanctus dicitur per os prophetarum, appropinquabit et ueniet super uos malum. Veraciter crimine hoc esse magis antiquo et nimis dolendo exemplo est comprobatum. Nam deus dixit, In quocumque die comederis ex eo, morte morieris. Contra serpentes, Nequaquam (inquit) morte moriemini. Itaque qui per prophetarum dicebat, non appropinquabit et non ueniet, cum spiritus sanctus per prophetas suos dicitur appropinquabit, et ueniet super uos malum. Proinde ipsi quidem pseudoprophetae serpentes facti, et maledictione digni sunt: peccatores autem, qui magis credunt pseudoprophetae serpentis dominum, tam iuste in gladio moriuntur, quam iuste Adam siue mulier eius, pro eo quod serpenti magister deo credidit, sententiam excepit, ut de paradyso expelleret. Gladium autem hic non solum Romanum intelligimus, quia uidelicet eo non omnes peccatores illius populi mortui sunt, sed potius quod inuisibile, qui percussit interiora omnis impunitatis animae, quae per Psalmistam metuet, Deus (inquit) maligno erue me. Ecce in die isto, quod dies salutis est et tempus acceptabile, suscitabo illud tabernaculum Iacob quod cecidit, quia pro Iudaeis incredulis ponuntur gentiles et haec tanquam lapides uiui super fundamentum uiuorum apostolorum et prophetarum, et hoc modum reedificatae.

Rom. ii

Vbi supra

Act. 15

Domus Iſrahel nunc ruit nota est.

3. Reg. 19. Roma. 11.

Gen. 3.

Duplex gladius

Pſalm. 143

1. Pet. 2

edificatur uerus David, lapis angularis sicut in diebus antiquis, id est, nō ex operibus legis, sue cærimonis carnis, sed ex fide, per quā Abrahā iustificatus est, per quā Noe cōplacuit, p quā Abel plurimā deo hostiā obtulit: & possidet nūc posteri huius David reliquias Idumææ & oēs nationes, sine acceptiōe psonarū, eo q̄ inuocet nomē dñi sup eos. Vbi em̄ inuocatio nois dñi, nulla est distinctio Iudæi & Græci. Et ut scias, q̄a quicqd̄ audisti stabile & ratū ē, nec insectū remanere p̄t, nō alius, sed ipse, dicit dñs, faciēs hæc. Quæ sunt hæc? Quæ nā nobis ostēdis, dicēdo, faciēs hæc? Nimirū stans sup altare, & percutiēs cardinē & sup liminaria cōmouens, in gladio interficiēs oēs, quorū in capite auaritia est, tangēs terrā ut t̄bescat, & lugere faciēs oēs habitantes in ea, ædificās in cœlo ascensionē suā, & fasciculū suū super terrā fundans, uocans aquas maris & effundens eas super faciē terræ, & cōterens regnū peccans & concutiens in omnibus gentibus domū Iſrahel, suscitans tabernaculum David, id est, ecclesiā suā (ipse est em̄ uerus David) & reliquias Idumææ possides, id est, de terrenis, & terrena sapiētibus hominibus cœlestes faciēs, cuius dixisse fecisse est. Sequitur. **E**cce dies ueniunt, dicit dñs, & comprehēdet arator messorē, & calcator uuē mittentē semen: Et stillabūt montes dulcedinē, & omnes colles culti erūt. Et conuertā captiuitatē populi mei Iſrahel, & edificabūt ciuitates desertas & habitabunt in eis, & plantabūt vineas, & bibent uinū earū. Et facient hortos, & comedēt fructus eorū. Et plātabo eos sup humū suā, & non euellā eos ultra de terra sua, quā dedi eis dicit dñs deus tuus. **E**cce finis loquēdi in hoc propheta uide qualis sit. Si solū respicias literā corticē, uile est & exiguū, qd̄ à glorioso & magno deo promittitur, q̄a bonis & malis cōmune est, & bonis quidē nō magnopere curandū, nō magna sollicitudine q̄tendū: malis autē cōcupiscibile, quorū deus uenter est, de qualibus Ap̄lus: Escā (in gr̄) uentri, & uēter es cis, deus autē & hūc & illā destruet. Si autē corticē discutias, quēadmodū hīc idē propheta sycomoros uellicabat, & sub utilitate literæ p̄ciosam, id est, sp̄ualem sensum requiras: glorio sum est & p̄clarū qd̄ deus gloriæ promittit in hac sermonis cōsummatiōe sperantibus in se qd̄ oculus nō uidit, qd̄ auris nō audiuit, qd̄ in cor hominis nō ascēdit. Dicit aliquis, Quē fūit necessitas, ut maxime in calce sermonis talis promeret litera, q̄ maxime carnales mulceat? Videlicet q̄a sic expediebat, ut p̄ueros illos, apud quos seruāda erat sancta scriptura, seduce ret seductione bona, propter eos, q̄bus proficere habebant mysteria, q̄ continentur in prophetis suo tēpore reuelanda. Est em̄ seductio bona, qua nō solū reprobis, uerū etiā probis aliquis, nesciens diuinis consilijs obsequium p̄stat, in tantū ut Hieremias dicat: Seduxisti me dñe, et seductus sum: fortior me fuisti, et inualuisti. Idem em̄ est ac si dicat: Proposuerā ego tacere de huiusmodi: tu autē, ut tacere nō possem, motū quasi impatientis animi, id est, zelū bonū et fortē impegisti. Sequitur nāq̄ postmodū et dicit. Et dixi. Nō recordabor eius neq̄ loquar in noīe illius. Et factus est in corde meo quasi ignis exarsuans: claususq̄ in ossibus meis et defeci ferre nō sustinēs. Ecōtra p̄ueris et carnalibus istis dicamus, qui scripturas sanctas nunq̄ custodissent, si uim illarū intellexissent. Seduxit uos dñs, et seducti estis, fortior uobis fuit et inualuit. Si em̄ ita locutus fuisset in prophetis, ut nihil boni sonare uideret litera uobis pessimis, irascere minī cōtra sp̄itū propheticū, quemadmodū iratus est rex uester Achab contra Micheā prophetā dicens ac Iosaphat regē Iuda. Nunquid nō dixi tibi, q̄a nō propheta tibi bonū, sed semp̄ malū. Ita irati sanctā scripturā succēderetis, sicut fecit rex Sedechias: q̄ cū legerēt sibi uerba Hieremiæ, lectis iā tribus pagellis aut quatuor, scidit uolumē scalpello scribæ et proiecit in ignē q̄ erat sup arulā, donec cōsumeret uolumē igni q̄ erat in Arula. Bonū ergo fuit uos seduci tanq̄ p̄ueros, et sic repromitti sp̄ualibus sp̄ualia, ut putaretis uobis carnalibus promitti carnalia: qualia sunt hæc, ut arator messorē, et calcator uuæ mittentē semen cōprehēdat: sicut p̄ bonā temperiē fieri solet, dum statim post messorē impletis horreis ad sufficientiā p̄sēntis anni: subsequens arator semē iaciat in spem futuri, nec mora ulla intercedente uindemiæ tempus sit, quam non sinat uuarum maturitas ultra differri. Hæc enim carnaliter intelligentes, uobismetipsis blandimini dicentes, Vobismetipsis post aduersā rursus prospera promitti, cum impcēnitentes sitis. Et per hanc quidem occasionem scriptura sancta penes uos hæctenus seruata est, et seruatur. Vos autem interea captiui et dispersi estis, et in peccato uestro moriemini.

Ephē. 2.
Hebr. 11.

1. Cor. 6

Esai. 64

Duplex seductio, bonales & mala
Hierē. 20.

Iudæi uoles hāc sibi prophetari bona carnalia.

3. Reg. ult.
Hierē. 36.

Nunc

COMMENTA RUPER ABBA LIB III

Nunc tandē literā hāc discutientes, sensum quæramus, qui intrinsecus latet. Ecce (inquit) dies ueniunt dicit dominus, & comprehendet arator messorē, & calcator uuæ mittentem semen. Isti dies iam uenerunt, sicut testatus est ipse dominus ad discipulos suos loquens & dicens. Ecce dico uobis, leuate oculos uestros & uidete regiones, quia albæ sunt iam ad messem, & qui metit, mercedē accipit, & congregat fructū in uitam æternā: Vi & qui seminatur simul gaudeat & qui metit. In hoc em̄ est uerbū uerū, quia aliud est qui feminat, & alius qui metit. Ego misi uos metere quod non seminastis. Alij laborauerunt, & uos in labores eorum introistis. Breuiter dicendum, quia qui laborauerunt & seminauerunt patriarchæ & prophetæ: qui autem in labores illorū introierunt, apostoli sunt. Patriarchæ namq; laborando, id est peregrinando, & de gente in gentē, & de regno ad populum alterum pertransiēdo, seminauerunt, id est, promissiones beati seminis futuri (quod est Christus) accipere meruerunt: ipsum autē oculis suis non uiderunt, tantummodo spe inhiantes; & per hoc seruantes in modū arantium & seminantiū: Apostoli autē præsentē Christū eundē beatīs oculis uiderunt, & receperunt eū in modum metentiū. Propterea dixit illis: Beati oculi qui uident, quæ uos uidetis. Dico em̄ uobis, q̄ multi prophetæ & reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & nō uiderūt, & audire quæ auditis, & nō audierunt. Igitur quod nunc ait: & comprehendet arator messorē, id est, ac si dicat, patriarchæ simul & apostoli gaudent in quemadmodū dicit, & qui feminat simul gaudeat & qui metit. Neq; em̄ sic apostoli in labores eorū introierunt, ut eos excluderēt: sed ecce simul gaudent, & illi qui ante aduentum eius seminauerunt, & isti qui in aduentu eius messuerunt. ¶ Porro calcator uuæ, qui comprehendit mittentem semē, idem est qui & messor, & mittens semē, id est qui & arator. Nō (sicut iam dictū est) anteriores patres sancti & arantes & mittentes semen fuerunt: Apostoli uero & messorēs & calcatores uuæ sunt: messorēs quia præsens Christus maturū fructū uis frumentum: calcatores uuæ, quia multū sancti spūs de illo sumperunt: uel quia pastorales eius præsentialem cōmunicantes, calicem eius biberunt. ¶ Et stillabūt (inquit) montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Montes idem apostoli sunt, propter excellentiam meritōrum, qui per totū mundū dulcedinem pacis & remissionis peccatorū stillauerunt: prædicando in nomine Iesu Christi penitentiā & remissionem peccatorū. Isti autem audiētes: & audiendo iustificati, tanq̄ colles bene culti, fructū bonum reddiderūt. ¶ Et conuertentes (ait) captiuitatem populi mei Israel, id est, soluā uincula peccatorū, & diruam erroris & ignorantia carcerē, quæ uera captiuitas erat, in qua detinebamur nos qui nunc dicimur & sumus Israel. ¶ Quod deinde subiungit. Et ædificabunt ciuitates desertas, & habitabunt in eis, & plantabunt uineas, & bibent uinū eorū, expositione iam non indiget, cum uideamus ubiq; terrarū per desertū gentilitatis, quæ prius à deo deserta fuerat, surrexisse Christi ecclesias, quæ & ciuitates propter fidei firmitatem & uineæ propter spei, quæ nō cōfundit, firmitatem, & horti propter charitatis delicias recte dicuntur, in quibus habitat qui uerbo illarū ædificauerunt, unde bibunt uinū lætitiæ, qui præceptis illas informauerūt, unde comedunt fructus, qui cōsilijs prouexerunt: quia sicut qui metit, ita & qui ædificat huiusmodi ciuitates & qui plantat huiusmodi uineas, & qui facit huiusmodi hortos, mercedem accipit, & congregat fructum in uitam æternam. Vnde & sequitur Et plantabo eos super humum suam & non euellam eos ultra de terra sua quam dedi eis. Humus namq; quam dedit sanctis suis paradysus deliciarum est, in quo primum hominem posuit. Quia ergo in Adam omnes homines siue terram illam perdidit, & exortes facti sunt regni cælog: per aduentum autē Christi ita recuperauerunt, ut amplius non perdant: recte cū dixisset, & plantabo eos super humū suam, protinus addidit: & non euellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, uentū se ad aurem cuiuslibet nostrū gratulabundus dicendo, dicit dominus deus tuus.

FINIS LIBRI QVARTI ET VLTIMI
IN AMOS PROPHE TAM.

Iohan. 4
Aratores, patriarchæ: messorēs, ap̄ti.

Psal. 104

Lucæ. 10.

Calcator uuæ

Ecclesiæ Christi dicunt, ciuitates, uineæ, & horti.